

OFFICE OF THE POLITICAL ADVISOR
HEADQUARTERS KOSOVO FORCE
FILM CITY, PRISTINA

Posudek vedoucího na rigorózní práci:

ZUKERSTEIN, Jaroslav. *The Making of a Special Relationship: Iran in the Foreign Policy of the United States, 1953–1979*. UK FSV IMS, Praha 2014, 61 s.

Mgr. Jaroslav Zuckerstein se ve své práci zaměřil na poměrně často zkoumané téma – vztahy mezi Íránem a Spojenými státy americkými v druhé polovině dvacátého století, s těžištěm výzkumu položeným na období mezi koncem druhé světové války (či přesněji mezi rokem 1953) a revolucí v roce 1979. Na zvolené téma však inovativně aplikuje konstruktivistickou teorii mezinárodních vztahů, jejíž pomocí se snaží analyzovat povahu americko-íránského vztahu a příčinu konečného selhání americké zahraničněpolitické koncepce uplatňované vůči Teheránu.

Autor vychází ze základní premisy, že americká zahraniční politika vůči Íránu byla pojata chybně (s. 3) a že se ji Washingtonu nepodařilo výrazněji modifikovat ani v situaci, kdy už některým prozíravějším americkým diplomatům a státníkům bylo zřejmé, že se události nevyvíjejí příznivě. Nesprávně zvolený americký přístup pak přispěl k vzrůstající nespokojenosti íránského obyvatelstva nejen s vládou íránského šáha, kterým byl *de facto* po celé zkoumané období Muhammad Rezá Pahlaví, ale i s americkou přítomností v zemi. Na základě pravidel, které USA stanovily, se mezi oběma zeměmi vytvořil *heteronomní vztah*, což v důsledku vedlo k až příliš silné závislosti Íránu na USA a k přehlížení zcela zásadních symptomů společenských problémů v Íránu ze strany Spojených států.

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí. Po úvodu, který zahrnuje vymezení tématu, výzkumné otázky, autorovu hypotézu, základní teoreticko-metodologické ukotvení a rozbor použitých zdrojů a sekundární literatury, následuje první, kratší tematický segment věnovaný definici konstruktivismu jakožto relevantního společenskovedního přístupu. Tato část práce je dle mého názoru zpracovaná velice zdařile a je pro pochopení autorova výzkumu naprosto nezbytná. Nejen proto, že poskytuje čtenáři, který není nutně s teoriemi mezinárodních vztahů podrobněji obeznámen, alespoň základní vhled do problematiky, ale také proto, že detailně vysvětluje, čeho přesně chce autor vlastně ve své práci dosáhnout, a zasazuje jeho výzkum do odpovídajícího metodologického kontextu – to se týká zejména druhé podkapitoly nazvané „Applying constructivism on studying the U.S.-Iranian relations“. V této souvislosti považuji za zásadní aplikaci Onufovy teorie definující vztahy mezi státy na základě rozboru terminologie používané ve vzájemné komunikaci a tónu této komunikace (viz *assertive, directive a commissive speech*, s. 15–16).

Druhý tematický segment je věnován analýze americko-íránských vztahů ve světle výše zmíněných teorií a konceptů. Na úvod této části, která je rozdělena do sedmi podkapitol řazených chronologicky dle funkčních období jednotlivých amerických prezidentů, je zařazen historický exkurs do období před rokem 1953, kdy se americko-íránské vztahy odehrávaly spíše na pozadí britsko-ruského (a později britsko-sovětského) mocenského soupeření v oblasti. Autor celkem přesvědčivě ukazuje, že USA, vzhledem ke svým deklarovaným anti-

imperialistickým a anti-koloniálním tendencím, byly v této době v Íránu vnímány vysoce pozitivně (s. 20). Později však Washington tohoto kapitálu nedokázal využít – jedná se o problém, který americkou zahraniční politiku netrápil pouze v případě Íránu, ale který lze v období po skončení druhé světové války a vypuknutí studené války pozorovat obecněji.

USA začaly být v Íránu opravdu aktivně angažovány až při svržení premiéra Muhammada Mosaddeka v srpnu 1953, které bylo připraveno a z větší části provedeno CIA. Mosaddekem prosazené znárodnění ropného průmyslu, který byl doposud v britských rukou, a jeho snaha navázat lepší vztah se SSSR (ačkoliv, jak autor správně podotýká, jednalo se spíše o nouzové řešení a sám Mosaddek rozhodně nebyl nadšeným obdivovatelem Moskvy – s. 27) přesvědčilo nakonec i původně zdrženlivé Spojené státy o nutnosti zásahu. Svržením Mosaddeka byla zahájena zcela nová kapitola vztahů mezi Teheránem a Washingtonem – rozkolísaná a roztržitá, tj. „neobratná“ (s. 22) americká politika předchozích let se postupně konsolidovala.

Následující období byla charakteristická stále se zvětšující závislostí Íránu na Spojených státech. Zvláštností této závislosti ovšem byla skutečnost, že byla do značné míry dobrovolná – šáhovi vyhovovala situace, kdy dostával od USA pravidelné půjčky, rozsáhlou vojenskou pomoc a povolení nakupovat nejmodernější vojenskou techniku a vybavení, které Írán v zásadě nepotřeboval. Z původně účelové pomoci, kterou Eisenhowerova administrativa Íránu poskytla s cílem ovlivňovat zahraniční politiku Teheránu a dosáhnout nezbytné vnitropolitické stability (s. 31) se postupně stal nástroj vydírání Spojených států ze strany šáha a jeho režimu. V atmosféře bipolárního rozdělení světa a konfrontace dvou mocenských bloků si USA nemohly dovolit ztratit vliv v tak důležité zemi, jakou Írán ze strategického hlediska bezesporu byl, a šáh, přes všechny své nedostatky, se v padesátých a šedesátých letech jevil být zárukou pokračující prozápadní orientace Teheránu. O sebevědomí šáha svědčí jak seznam položek dokládajících jeho „nepostradatelnost“ (s. 42), tak skutečnost, že Spojenými státy doporučená reformní opatření (14 bodů, s. 35–36) byla šáhem v zásadě odložena *ad acta*, aniž by to mělo výraznější dopad na vztahy mezi oběma zeměmi (zde je ovšem na místě se ptát, zda by tomu tak bylo i v případě, že by nebyl zavražděn John Kennedy a na jeho místo by nebyl nastoupil Lyndon Johnson).

V šedesátých a zejména sedmdesátých letech bilaterální vztahy v zásadě následovaly stále stejný vzorec – stupňující se požadavky šáha, založené na tvrzení o nepostradatelnosti Íránu, které USA plnily bez ohledu na to, že v zemi začala narůstat nespokojenost a množily se protivládní a protizápadní protesty. USA přitom výměnou za svou pomoc získávaly pouze zachování *statu quo* – jak autor správně upozorňuje, když například prezident Nixon a Henry Kissinger žádali šáha o intervenci proti zvyšujícím se cenám ropy během ropného embarga, šáh spíše usiloval o to, aby využil dané situace ve svůj prospěch (s. 48). Dá se tedy s jistou dávkou nadsázky říci, že se USA staly zajatcem vlastní doktríny, která považovala ztrátu vlivu v jakékoliv exponované zemi automaticky za vítězství komunistického bloku – přičemž ale není vůbec jisté, zda by k takovému komunistickému vítězství v Íránu došlo.

Dalším zajímavým a i pro současnost důležitým jevem, na nějž autor upozorňuje, je skutečnost, že navzdory intenzivním vztahům mezi oběma zeměmi a přítomnosti velkého počtu Američanů v Íránu nedokázaly americké zpravodajské služby správně analyzovat situaci a předpovědět události, ke kterým v roce 1978 a 1979 došlo. Tato situace se do jisté míry periodicky opakovala i v pozdějších letech a na různých místech, kde byly USA angažovány, a je

proto na místě pátrat po jejích příčinách. Autor nabízí poměrně přesvědčivé vysvětlení tohoto fenoménu – američtí zpravodajci byli plně zaměstnáni získáváním informací o plánech SSSR a o komunistické hrozbě a údaje o nábožensky orientované opozici přebírali v řadě případů doslova od íránské bezpečnostní služby SAVAK (s. 53), jejíž spolehlivost v tomto ohledu byla více než pochybná. Pokud již někdo na hrozící nebezpečí upozornil, jako to učinil například americký velvyslanec William H. Sullivan (s. 53–54), tak se jeho varování zcela minulo účinkem a nebylo Washingtonem bráno v potaz.

Mám-li autorovy závěry shrnout, politika Spojených států vůči Íránu selhala proto, že umožnila vygenerování heteronomního rámce, který sice vyhovoval vládnoucímu režimu, ale zcela ignoroval vnitropolitický vývoj a jeho dynamiku. Z toho ostatně pramenilo i nefalšované překvapení nad živelnými projevy anti-amerického smýšlení v zemi, která byla dlouhodobě prezentována jako hlavní americký spojenec a přítel na Blízkém východě. Americká politika nebyla dostatečně flexibilní, nedokázala se přizpůsobit měnící se situaci (o čemž svědčí i neochota navázat vztahy s ajatolláhem Rúholláhem Chomejním během jeho působení v exilu) a tvrdošíjně lpěla na zachování neudržitelného *statu quo*.

Práci Jaroslava Zukersteina lze označit za inovativní a velmi zdařilou. Autor čtenářům prezentuje kompaktní text a logické, rozsáhlou zdrojovou základnou podložené argumenty. Ocenění si zaslouží i propracovaný teoreticko-metodologický rámec, do něž je práce zasazena. Po formální stránce práce splňuje všechny náležitosti, které jsou na ni kladeny s ohledem na její úspěšnou obhajobu, a obsahuje všechny požadované součásti. Autorovi lze snad vytknout to, že se v práci vyskytují gramatické a stylistické chyby, případně chybějí slova – namátkou např. „The young democracy anything but stable“ (s. 23); „United States were“ (s. 25); „minster“ (s. 27); „both sides well knew only too well“ (s. 49) atp. Občas je text stylisticky neobratně naformulovaný a tudíž hůře srozumitelný – „The United States realized its primary goal in was that of independent Iran, which would not be so difficult to reach with apparent pro-American tendencies. Washington while pushing for a more visible U.S. presence in the country officially for moral and humanitarian reasons, it was actually for quite pragmatic reasons.“ (s. 21). Tyto nedostatky mohly být nepochybně odstraněny pečlivější jazykovou korekturou, nesnižují však v žádném případě zásadním způsobem kvalitu celé práce.

Rigorózní práci Jaroslava Zukerstenia **doporučuji bez dalších výhrad k obhajobě**. Zároveň si dovoluji komisi dát k zvážení možnost, že by práce, nebo alespoň její část, mohla být s podporou IMS FSV UK publikována, což bych osobně považoval za velmi přínosné.

V Prištině dne 22. února 2014

PhDr. Jan Bečka, Ph.D.